

Федорова Валерія Валеріївна,
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Кривенко Ю.В.

ПОНЯТТЯ ТА ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ ЗА РИМСЬКИМ ПРАВОМ

Шлюб – як суспільно визнана та підтверджена державою форма співжиття чоловіка та жінки пройшов тривалий історичний розвиток. Римське приватне право розробило особливу концепцію розуміння шлюбу як договору, що покладено в основу розуміння поняття шлюбу в багатьох країнах.

Не всі відносини між чоловіком і жінкою визнавалися римським правом шлюбом, який в свою чергу мав певні правові наслідки як для дружини, так і для чоловіка і їхніх дітей.

За баченням римських юристів шлюб не був суто приватною справою осіб, вже тоді було очевидна необхідність державного регулювання шлюбу.

Римське право розрізняло два види шлюбу:

1. Законний (правильний) римський шлюб (*matrimonium justum*), який укладався відповідно до норм цивільного права і допускався лише між римськими громадянами, які володіли *jus conubii* (право вступати в шлюб). Цей шлюб укладався в спеціальних, визначених законом формах і породжував усі передбачені правом особисті та майнові відносини між подружжям. В залежності від форми укладення шлюбу римський правильний шлюб у свою чергу історично поділявся на два види: шлюб з чоловічою владою (*cum manu mariti*) та шлюб без чоловічої влади (*sine manu mariti*).

2. Незаконний (неправильний) шлюб. Неправильним шлюбом визнавався союз між партнерами різного права (між римським громадянином і жінкою іншого громадянства, між переїзниками).

У тих випадках, коли між чоловіком і жінкою існував постійний союз, але вони не володіли необхідними особистими якостями щодо визнання їх сімейного союзу правильним римським шлюбом, римляни вважали, що такий союз становить собою конкубінат (*concubinatus*) – природний шлюб. Під конкубінатом розумілось стійке (а не тимчасовий зв'язок) співжиття чоловіка і жінки з наміром у подальшому створити сім'ю. Конкубінат практично не мав ніяких правових наслідків. Діти, народжені в такому шлюбі, мали статус матері. За певних умов вони мали право на утримання батька і могли успадкувати частину його майна. Незважаючи на моногамний характер римської сім'ї, для чоловіка в республіканську епоху вважалося допустимим поряд із законним шлюбом з однією жінкою перебувати одночасно в конкубінаті з іншою (але,

будь-яке співжиття жінки з іншим, крім чоловіка, давало в древнереспубліканском праві законному чоловіку убити дружину).

Давньоримська процедура укладання шлюбу мала три види:

- *Coeemptio* – нагадувала просту цивільну угоду, яка укладалася у формі договору, та полягала у купівлі дружини в її батька або в опікуна;
- *Confareatio* – релігійна форма, яку застосовували патриції, за якою в присутності свідків і жерців з дотриманням певного церемоніалу і виголошенням визначених урочистих слів приносили Юпітеру жертву;
- *Usus* – найпоширеніша і проста форма укладання шлюбу, що полягала в проживанні жінки у домі чоловіка протягом року [1].

Закон XII таблиць допускав можливість укладання шлюбу, за яким дружина не підпадала під повну владу чоловіка. Жінка мала право перешкодити встановленню влади чоловіка, покидаючи дім чоловіка на три доби підряд (*usurpatio trinocti*), цим самим перериваючи перебіг давності володіння [2]. Таким чином вона зберігала незалежність. Поступово новий шлюб без влади чоловіка витісняє шлюб з чоловічою владою. При шлюбі без чоловічої влади дружина зберігала за собою статус особи свого права, або продовжувала перебувати під владою свого батька, зберігала свою особисту і майнову незалежність.

Особи, що бажали укласти шлюб повинні були володіти *jus conubii* (право вступати в шлюб) та мати *affectio maritalis* (намір жити саме у шлюбі), а також бути статевозрілими та укладати шлюб у передбаченій правом формі.

Римський шлюб міг укладений тільки тоді, коли союз чоловіка і жінки створювалося із наміром жити у шлюбі (*affectio maritalis*) і майбутні наречені не перебували у іншому шлюбі на момент укладання шлюбу. У давньому праві *affectio maritalis* не був обов'язковим для наречених, достатньо було, щоб цей намір виявив домовладика відповідної сім'ї. У класичному праві наявність *affectio maritalis* був необхідним і нареченим, і домовладикам їх сімей, а у посткласичному праві такий намір вимагався лише від осіб, які вступали до шлюбу [3].

Римський шлюб могли укладати тільки статевозрілі особи, які спроможні були мати дітей, тобто здійснювати природну мету шлюбу. Для жінок статевозрілий вік складав 12 років (пізніше 13 років), а для чоловіка 14 років. Після настання 60 років для чоловіків і 55 років для жінок укладення шлюбного союзу розглядалося як негоже; в епоху рецепції римського права укладання шлюбу після 80 років вважалося достатньою причиною для нікчемності цього союзу в правовому сенсі [4].

Ще однією умовою для укладення шлюбу було відсутність близького родинного зав'язку (до 4 коліна) між нареченими. Вимоги щодо родинного

зв'язку враховували місцеві звичаї (наприклад, у Єгипті шлюб між братом і сестрою міг бути укладений, хоча для римських громадян подібний шлюб заборонявся), а також з часом були послаблені заради політичних та торговельних інтересів [5].

Римляни виділяли різні аспекти шлюбу:

- фізичний чи біологічний, що полягав в продовженні роду;
- морально-етичний, під яким розумілась взаємна любов та повага, а також шлюбна вірність (що не було обов'язковою для чоловіків);
- релігійний, який був необхідний для підтримання релігійного культу.

Реєстрація шлюбів у Давньому Римі відбувалася у храмі Сатурна, в якому знаходилися державне казначейство й архів, у провінціях же реєстрація виконувалася канцелярією намісника у головному місті певної провінції [6].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що римське приватне право як колиска сучасної романо-германської правової системи, виробило розгалужений категоріальний апарат, що регулював сімейні відносини, та визначило основні принципи шлюбу, та розробило найбільш застосовану концепцію розуміння шлюбу як договору.

Література:

1. Новицкий И.Б. Римское частное право / И.Б. Новицкий. – М. : тип. «Красное знамя»; тип. «Гудок», 1948. – 158 с.
2. XII таблиць // Черниловский З. М. Хрестоматія по загальній державі і права. М., 1996. С. 261 – 272.
3. Основи римського приватного права // Підручник // За загальною редакцією В.І. Борисової та Л.М. Баранової // Харків 2007.
4. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
5. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Курс лекцій. – К.: Істина, 2005. – 144 с.
6. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции / Винничук Л. ; пер. с польск. В. К. Ронина. – Москва : Высшая школа, 1988. – 496.